

HLEDÁNÍ MÍSTA URČENÍ (Vědecké dílo Milady Součkové)

VERONIKA AMBROSOVÁ

Cultural history is a chain of productive blunders and deviations...
(Roman Jakobson)

V tomto krátkém příspěvku chci připomenout nejen spisovatelku Miladu Součkovou, ale také použít jejího příkladu k tomu, abych upozornila na některé problémy zahraniční bohemistiky a osudy Pražského lingvistického kroužku po jeho rozpadu.

Pražský kroužek byl sice inspirací mnoha teoretiků moderní literární vědy doma i ve světě, ale dnes zájem o takzvanou pražskou školu polevil a kroužek sám se stal pojmem spojeným jen s několika málo jmény jako Jan Mukařovský či Roman Jakobson. Zapomíná se většinou, že činnost této skupiny byla nemyslitelná bez "plodné a podnětné" atmosféry první republiky, bez přímého kontaktu teoretiků umění s umělci a bez stálého třibení názorů mezi členy této různorodé skupiny. Tato ztráta paměti se vztahuje mimo jiné i na její členku Miladu Součkovou.

Stačí se podívat na její životopis a je patrné, že se hodila do oné pestré společnosti. Žena, která získala doktorát z filozofie na základě své disertace o duševním životě rostlin byla i autorkou několika literárních děl. Její román *Bel Canto* získal v roce 1943 cenu nakladatelství Melantrich za snahu o nové vývojové cesty české prózy. Na začátku války spolupracovala s Vladislavem Vančurou na jeho *Obrazech z dějin národa českého*, po válce působila ve Spojených státech jako československá kulturní atašé. Poté, co se v roce 1948 vzdala této funkce, dostala dočasně místo vědeckého pracovníka na Harvardově univerzitě, kde byla později knihovnicí. V exilu napsala několik básnických sbírek, které, právě tak jako její vědecké práce, prozrazují její erudici. Přesto patří Součková nadále k autorům bez místa určení v dějinách české literatury a vědy.

Literární dílo M. Součkové je dnes znovu objevováno,¹ ovšem její vědecké práce jsou většinou opomíjeny, i když jde o knihy, které slouží zájemcům

¹ Nová vydání jejích knih jsou už dostupná, a některá díla se dokonce stala předmětem odborného zájmu; srov. např. M. Součková: *Sešity Josefíny Rykové*, Praha, 1993; V. Papoušek: Nebezpečná role vypravěče v románech Milady Součkové (Odkaz, Zakladatelé), *Tvar* 1993, č. 33-34.

v zahraničí jako jeden ze základních zdrojů informací o vývoji české literatury. Publikace *Panorama české literatury* (1994) se například na několika místech zmiňuje o její literární tvorbě, ale spokojuje se jen s jednou větou o tom, že Součková "je i autorkou anglicky psaných prací o české literatuře od doby barokní až po dvacáté století" (s. 428). Přitom by se dalo vlastně hovořit o jakémsi nástinu dějin české literatury od doby barokní. Bohužel Součková se vyhnula meziválečnému i válečnému období, době, kterou znala z osobní zkušenosti.

Napsala celkem pět knih o české kultuře (baroko) a literatuře (romantismus, rusko-české vztahy, Vrchlický a česká poválečná literatura) a několik důležitých článků. Nejsou to vlastně přísně vzato studie literárněvědné či čistě literárněhistorické, i když se většinou zabývají určitou epochou. Je to spíše pokus o zařazení literatury do souboru ostatních společenských a kulturních struktur, nebo naopak o použití literatury jako vodítka pro pohled do dějin daného období. Součková vybraná díla často ani nepopisuje, ani nevykládá, ale používá jich k osvětlení specifických charakteristik určité doby.

V jedné ze svých počátečních publikací Součková naráží na všeobecný problém zahraniční bohemistiky, když se odvolává na to, že nemá společné kulturní povědomí se svými čtenáři,² a proto je nucena vzdát se analýzy textů a spokojit se místo toho s jejich popisem. Důsledkem tohoto postupu je občasný skluz k pozitivistické kauzalitě biografie a díla. Tak tomu je například ve studii o Vrchlickém, ve které jsou životopisné údaje používány jako klíč k rozboru textu. Tato monografie je ovšem výjimkou, poněvadž se Součková většinou pokouší o širší historický záběr.

Jiným extrémem je esejistický ráz, kterým se vyznačuje rané období její vědecké práce. Stává se třeba, že citované knize chybí autor nebo rok vydání.³ Je tomu tak u románu nazvaného v anglickém překladu *Anna, and Her People*, jehož původní název, autor i datum vydání chybějí. Nejde při tom vždy o opomenutí autorky nebo o nemožnost si cizí informaci ověřit, ale prostě o to, že slouží pouze jako ilustrace například toho, jak může vypadat próza psaná takzvanými dělnickými kádry.

Velkým kladem Součkové je její všeobecná znalost literatury a s tím související snaha zařadit české literární dění zejména do evropského kon-

² Srov. předmluvu k její druhé knize o českém romantismu: "The method of presentation has necessarily been confined to description rather than detailed analysis" (*The Czech Romantics*, Haag 1958, s. 5).

³ M. Součková: *A Literature in Crisis (Czech Literature 1938-1950)*, New York 1954, s. 135.

textu.⁴ Součková často posouvá všeobecně přijatý obraz umělce či jednotlivého díla. Mnohdy se jí tím podařilo přiblížit českou kulturu zahraničním čtenářům a zároveň zpochybnit vžitá názory na ni. Srovnání George Sandové a Boženy Němcové z kapitoly o Němcové v práci o romantismu se objevuje jako součást argumentace, kterou používá i německý bohemista Andreas Guski ve svém článku o sémantice prostoru (místa) v *Babičce*. Soubor příspěvků věnovaných tomuto dílu, vydaný Guskim, dokládá, že je Součková přijímána autory sborníku jako důležitý zdroj informací a inspirace. Najednou se ocitla nejen v pozici pouhé členky Pražského lingvistického kroužku, ale stala se rovnocennou dokonce i Mukařovskému.

Podnětnost Součkové dokumentuje i článek o české národní hymně, ve kterém mimo jiné odmítá Strejčkovu tezi o tom, že se u hučící vody jedná o Botič. Místo pozitivistického výkladu nabízí pohled, který vychází z literární tradice, v tomto případě z Kosmovy *České kroniky* a z jejího modelu, Vergiliový *Aeneidy*.⁵ Ve studii o literatuře mezi lety 1938 a 1953 jí slouží Čapkův *Hordubal* jako příklad všeobecně evropské populistické tendence třicátých let (Blut und Boden v Německu, ruralismus ve Francii).

Do oblasti recepční teorie patří popis marxistického pojetí J. K. Tyla jako klasika české literatury. Součková ukazuje, jak se estetická kritéria postupně nahrazovala měřítky soudobého politického užitku. Podle ní se Tyl stal v padesátých letech příkladem toho pravého umělce, přestože nikdy nedbal na vytříbenost či "solistikovanost", ale snažil se být zábavným a vychovávat.⁶

Z předmluvy ke knize o romantismu je zjevné, že si Součková byla vědoma toho, že svými pracemi zaplňuje místa nedotčená českými badateli, u nichž aspekt ideologie mnohdy vytlačil estetický přístup k literatuře. Součkové studie jsou naopak poznačeny pokusem vyhnout se zjednodušení a utilitaristickému pohledu na umění. O její snaze nestat se obětí ideologické či umělecké předpojatosti svědčí její kniha o poválečné tvorbě. Jak vyplývá z jejího názvu *A Literature in Crisis: Czech Literature 1938-1950*, jako jedna z mála ukazuje na souvislost mezi válečnou zkušeností a poválečným vývojem.

⁴ Srov. její pokus přiblížit anglickému čtenáři Olbrachtova *Nikolu*... poukazem na příbuznost se Steinbeckovou *Perlou*, resp. její pseudofolkloristickou tendencí zasazenou do současného prostředí (M. Součková: *A literature in Crisis: Czech Literature 1938-1950*, New York 1954, s. 114).

⁵ Podrobněji se tímto článkem zabývám ve článku "Fidlovačka" a revue, *Divadelní revue* 1992, č. 4.

⁶ M. Součková: *A Literary Satellite (Czechoslovak-Russian Literary Relations)*, Chicago-London 1970, s. 108.

Dnes je zejména tato práce nedocentitelným, a snad i nedoceněným, dokumentem, protože uvádí dávno zapomenutá jména a souvislosti. Stručný přehled poválečných materiálů z koncentračních táborů je jedinečný tím, že jde o téma, které jako by jinak v české literatuře vůbec neexistovalo. Součková nenechává čtenáře na pochybách o tom, že většina těchto děl nedosahuje prázdných literárních kvalit, zdůrazňuje ovšem jejich nespornou dokumentární hodnotu.

Z hlediska nejnovějších posunů v literárním kánonu jsou pozoruhodná její zařazení autorů jako jsou B. Fučík, J. Kolář či I. Blatný. Při srovnání Julia Fučíka a Lva Sychravy Součková neopomene připomenout jak nedostatky, tak i přednosti obou autorů a jejich rozdílné přístupy k zážitkům z okupace. Básnířku prozrazují věty jako ta, která komentuje poezii Jiřího Koláře: "Dobrovolní vyhnanci pastorální poezie píší zazdění v městské civilizaci. Jako lidé i poezie se zdá pod tlakem válečných nedostatků."⁷ Osobitý styl Ivana Blatného, vyznačující se krátkými větami a svévolnou interpunkcí a dělením vět, přirovnává k hudbě Leoše Janáčka a naznačuje společný zdroj – moravskou hudební tvorbu.

V pracích z let padesátých scházejí informace o sekundární literatuře uveřejněné v Čechách. Nejnápadnější je to v případě knihy o českém romantismu, kde se ani nezmiňuje o Felixi Vodičkovi.

V pozdějších letech dochází k posunu od esejistického stylu k důkladnému přehledu dostupné literatury nejen zahraniční, ale i české a ruské. V knize o česko-ruských vztazích věnuje například celou kapitolu srovnání ruských a českých dějin české literatury a jejich ideologických postulatů. Její úvaha je ukázkou toho, že zahraniční bohemistika mnohdy sloužila jako kritické zrcadlo, nemožné a neexistující v Čechách. V téže knize srovnává tvorbu Slováků Mináče, Mňacha a Tataruky s povídkami Solženicynovými a dochází k závěru, že zatímco Solženicynovy postavy jsou obdobou pozitivních hrdinů, dobrých komsomolců předcházejícího období, jmenování slovenští spisovatelé zvoní na poplach u vědomí toho, že zlo je nakažlivé a ničí osobnost člověka. Poslední části této práce přináší stručný přehled české literární tvorby šedesátých let. Poukaz na její původnost je nepřímou polemikou s platností teze vyřčené v názvu knihy – *A literary satellite: Czechoslovak-Russian Literary Relations* – podle Součkové česká literatura po roce 1968 přestává být ruským literárním satelitem.

Originalita M. Součkové a jejích příspěvků se projevila zejména v její poslední velké práci, v knize o českém baroku. Roman Jakobson, který několikrát opatřil knihy Součkové buď krátkými předmluvami, nebo doslo-

⁷ M. Součková: *A Literature in Crisis (Czech Literature 1938-1950)*, New York 1954, s. 75.

vem,⁸ mluví v doslovu k této knize o souvislosti mezi českou literární avantgardou a barokním uměním. Jakobson sice vidí syntézu této tendence v prvních prózách Součkové, její zájem o toto období se ovšem projevuje průběžně i v ostatních dílech. V *Baroque in Bohemia* (Ann Arbor 1980) lze mluvit o určitém návratu k esejistickému stylu, tentokrát ovšem spojenému s bohatými odkazy na použitou literaturu. Původnost této knihy v porovnání s jinými pracemi na toto téma (Kalista, Pekař, Václavek) spočívá v pozornosti, kterou Součková věnuje fenoménům ne příliš známým. K tématům, kterými se zabývá, patří perník, malby na skle, úprava květů, tedy vesměs tvorba lidová, respektive anonymní. V mnoha směrech připomíná Macurovu knihu *Znamení zrodu*. V obou případech jde o pokus "vyvolat ducha doby", o nový pohled na starý kánon, o to, co Součková nazývá "paměť literární tradice". Součková rozvíjí tuto svou myšlenku, která je syntézou diachronního a synchronního přístupu, už ve své studii o české hymně. Nejde jí tedy o žádnou "vlivologii" nebo o příčinnost, ale o to, poukázat na roli literárního povědomí. Tím, že vidí literaturu jako strukturu neoddělitelnou od ostatních struktur, do určité míry přejímá a rozvíjí pozice pražské školy.

Pojem *koláž*, kterého používá pro své vzpomínky na Pražský lingvistický kroužek, se hodí též na její práce. Prolíná se jimi také onen postoj, který se objevuje v básni *Literární studie*: "Jakobson would say: play with language, yes, but seriously?" Součková si ve svých pohledech na českou literaturu vážně hrála. Nevytvořila novou teorii a ani si nepřisvojila žádný z teoretických směrů navazujících na pražskou školu. Vytržena z kontextu české literatury, vracela se tam mnoha způsoby. Knihovnice. Básniřka. "Vědkyně". Informovala, provokovala i otvírala nové cesty.

Dílo M. Součkové ukazuje tápání dané ztrátou oné "podnětné a plodné" atmosféry, osamocení, nutností vysvětlovat známé. Ale právě to poslední vedlo k ozvláštění v oblasti vědy, k novému pohledu na věci zdánlivě jasné. Příklad Součkové ponouká k tomu, aby jednou při psaní zbrusu nových dějin českého kritického myšlení byly práce členů Pražského lingvistického kroužku uvedeny ve své mnohosti a pestrosti. Doufám, že se pak ukáže, že těch míst určení je víc, a nejen pro Miladu Součkovou.

⁸ Tyto texty si zaslouží zvláštní pozornost v souvislosti s Jakobsonovou kritickou tvorbou.